

Joan el Baptista en el *Segon del Cartoixà*, de Joan Roís de Corella
João Batista no *Segon del Cartoixà*, de Joan Roís de Corella
John the Baptist in the *Segon del Cartoixà*, by Joan Roís de Corella

Jordi OVIEDO SEGUER¹

Resum: En l'àmbit de les obres corellanes de temàtica religiosa, el treball que ara presentem parteix de la peculiaritat d'un dels volums, el *Segon*, que conformen el conegut com a *Cartoixà*, la traducció catalana de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia feta pel valencià Joan Roís de Corella cap a finals del segle XV. El *Cartoixà* és una obra pròpia de maduresa, per tal com recull trets constants en l'obra corellana i aporta els matisos característics d'un autor sòlid i ja clàssic de les nostres lletres. El tractament de la figura de Joan el Baptista en el *Segon* ens possibilitarà observar quines són aquestes constants i quins elements singularitzen el *Cartoixà* com a obra parcialment de creació, derivada d'una voluntat catequètica. Aquest personatge evangèlic simbolitza el pas entre l'Antic Testament i el Nou; Corella emprarà els recursos del llenguatge literari per al projecte cristocèntric que representa el *Cartoixà*.

Abstract: In the field of religious-themed works of Roís de Corella, the work that is now presented is based on the peculiarity of one of the volumes, the second, that form the known as the *Cartoixà*, the catalan translation of the *Vita Christi* by Ludolph of Saxony, made by the valencian Joan Roís de Corella at the end of the 15th century. The *Cartoixà* is a work of own maturity, as constant features in Corella's collection are gathered and characteristic nuances of our words are provided. The treatment of the figure of John the Baptist in the *Segon* will allow us to observe what are these and what elements distinguish the *Cartoixà* as part of creation, arising from a catechetical desire. This evangelical character symbolizes the passage between the Old Testament and the New; Corella will employ the resources of the literary language for the christocentric project that represents the *Cartoixà*.

Keywords: *Vitae Christi* – Ludolph of Saxony – Joan Roís de Corella – *Cartoixà*.

Paraules-clau: *Vitae Christi* – Ludolf de Saxònia – Joan Roís de Corella – *Cartoixà*.

¹ Prof. Dr. de la Universitat Catòlica de València sant Vicent Màrtir, València, Espanya. *Site:* <https://www.ucv.es>. *E-mail:* jordi.oviedo@ucv.es.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

ENVIADO: 12.09.2017
ACEPTADO: 17.11.2017

I. El *Segon del Cartoixà* de Joan Roís de Corella

La polifacètica obra de Joan Roís de Corella ens ha llegat poemes eroticoamorosos i elegíacs, recreacions en prosa de les aventures i desventures d'herois mitològics i el detall de les vides d'alguns sants i santes, que, en el seu conjunt i en perspectiva, mostren un vincle entre el que considerem humà i el que considerem diví, entre el món terrenal i el món de les idees i la divinitat.

La necessitat d'una edició assequible dels quatre volums del *Cartoixà*, obra magna no reeditada en llur totalitat des del segle XVI, la feia palesa l'estudiós i bibliòfil Ramon Miquel i Planas (1913: XXXV), qui amb l'edició el 1913 de l'*Obra completa* de Joan Roís Corella, manifestava ja l'exigència que es publicués tant el *Psalteri* com, de manera especial, el *Cartoixà*. Les seues paraules centenàries cobren hui plena vigència:

Una reimpressió integral d'aquesta obra en els nostres dies, fóra, doncs, empresa per demés meritòria, majorment perquè en l'ordre editorial no podria oferir cap esperança de remuneració. Per això mateix caldrà fer-la un dia o altre, pel bon nom de Catalunya, y per a goig dels enamorats de les nostres antigues lletres.

En del cas que ens ocupa, la iniciativa de mamprendre l'edició filològica del *Cartoixà* partí de la Comissió de Textos Religiosos de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), a instàncies dels professors Antoni Ferrando i Albert Hauf, arran d'aquesta iniciativa, el 2007 es va signar un conveni, després prorrogat, entre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Universitat de València per a la transcripció dels quatre volums del *Cartoixà*. Aquest conveni es va ampliar amb la signatura de la Universitat Catòlica de València "sant Vicent Màrtir".²

Quant a la metodologia emprada en l'edició de què partim, la transcripció del *Segon del Cartoixà* la realitzarem arran la còpia de l'incunable de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, exemplar que ocupa una posició particular dins el fons

² A mi, se'm va assignar l'estudi i l'edició del *Segon del Cartoixà*. L'edició dels volums *Primer i Terç del Cartoixà* ha donat lloc a les tesis doctorals de Vicent Garcia Peris (2015) i de Joan Maria Furió (2016), respectivament; el *Quart del Cartoixà*, estudiat per Josep Antoni Aguilar, es publicarà per l'AVL, de manera previsible juntament amb la resta de volums.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

bibliogràfic de la Universitat del cap i casal.³ Hem consultat també l'exemplar dipositat a la Biblioteca Valenciana.

Posteriorment, acaràrem el text llatí de la *Vita* en l'edició de Rigollot (1865) amb els capítols corresponents al *Segon del Cartoixà*, per sincronitzar ambdós textos que ara se'ns mostraven de manera gràfica en dues columnes i ens facilitaven indicar les operacions efectuades en el text valencià per part de Roís de Corella.

Així doncs, amb l'edició del *Segon del Cartoixà* i l'estudi que l'acompanya pretenem fer de mitjancers entre les diferents arts de què s'ocupa l'edició de textos. Tot prenent en compte les paraules de Vicent Martines (1999: 15-16), en l'ecdòtica:

Hi conflueixen els coneixements literaris (història i teoria de la literatura i crítica literària) i els coneixements lingüístics (gramàtica històrica, morfosintaxi, fonologia, dialectologia, lexicografia, lingüística aplicada...), i sovint també qüestions de traductologia.

El propi Joan Roís de Corella exercí de mitjancer, de “filòleg” si se'ns permet, per tal com hagué de “traduir”, o sia, “re-crear”, el text llatí de Ludolf de Saxònia, un monjo cartoixà alemany que visqué en el segle XIV, i transportar-lo a través de la paraula al Regne de València que albirava el Renaixement.⁴ La influència de la *devotio moderna* que implicava la *Vita Christi*, amb testimonis documentats d'aquesta obra a les nostres contrades de manera diversa ja des dels inicis del segle XV,⁵ juntament amb els corrents cristològics propis i l'ambient social i cultural, constituïen el punt de partida de la traducció que havia d'elaborar Roís de Corella.

³ El volum correspon a la signatura BH Inc. 101(1), i es troba relligat juntament amb el *Terç del Cartoixà*. Des del web http://trobres.uv.es/tmp/webpac2_1479327.7941 es pot accedir a una còpia digital de l'incunable amb què hem treballat. Una edició electrònica d'alta qualitat d'un volum del *Segon del Cartoixà* es pot trobar a la Bayerische Staatsbibliothek de l'incunable que posseeixen (Signatura 2 Inc.c.a. 3897s).

⁴ Notem que es tracta de la primera impressió en una llengua romànica de la traducció de la *Vita*, a la qual seguiren l'edició portuguesa de maig de 1495, el *Livro da vida de Jesu Christo*, atribuïda a Bernardo de Alcovça i que partia d'una traducció manuscrita de mitjan segle XV, que es considera la versió més antiga de la *Vita Christi* coneguda en una llengua ibèrica (SORIANO, 2007: 80). La traducció castellana, d'entre 1502 i 1503, fou elaborada de la mà d'Ambrosio Montesino per encàrrec dels Reis Catòlics; es publicà a Alcalà de Henares.

⁵ Josep Sanchis Sivera (1999: 61-62) reporta un document, datat el 5 de febrer de 1422, sobre la contractació del prevere Pere Cardona perquè copie “lo libre de *Vita Xristi* apellat del Cartoixà”, a causa del seu ús, a instàncies de fra Francesc Maresme, prior de la cartoixa valenciana de Portaceli.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

La “prosa o estil artitzats”, termes que Antoni Ferrando (1993) va emprar per qualificar i dignificar l'estil del nostre escriptor, en oposició al connotatiu “valenciana prosa”, és el tret que caracteritza l'operació personal de Joan Roís de Corella, i alhora col·lectiva per l'empremta deixada sobre la llengua literària dels seus coetanis lletraferits –Joanot Martorell, Miquel Peres, Bernardí de Vallmanya– i encara sobre els que hui anomenariem “usuaris” de la llengua.

D'altra banda, hem de remetre al fet que la publicació de l'incunable del *Segon del Cartoixà* singularitza aquest volum per tal com fou el darrer dels quatre volums en ordre d'aparició i s'esdevingué quan Corella havia mort. Aquest retard quant a la resta de volums, s'explica sobretot per la mort de Joan Roís de Corella el 1497 i les edicions defectuoses i quasi simultànies (com ha indicat Joan Maria Furió, 2016) del *Quart* (1a, febrer de 1495) i del *Terç* (febrer-març de 1495), que requeriren una segona edició del *Quart* aquell mateix any (2a, octubre de 1495); el *Primer* es publicà el 1496 (1a, 1496). La mort de Corella, juntament amb el fet que un projecte editorial com aquest impliqués una inversió econòmica elevada sense rendibilitat immediata tant per a l'editor com per als familiars i hereus, com assenyala Diego Romero Lucas (2003: 306-307), retardarien la publicació del *Segon*.

En conseqüència, els condicionants vitals i econòmics alentiren la publicació del *Segon*, que amb tot Corella devia tenir enllestit abans ja de 1495, com es dedueix del que es diu a l'incipit del *Segon*: “arromançat, corregit, smenat y ben examinat per lo reverend e magnífich mestre Johan Roïç de Corella, cavaller, mestre en sacra teologia.” Aquest formulisme propi dels textos de l'època podria servir també com a estratègia comercial front a les edicions defectuoses de la primera edició del *Quart* i la del *Terç*. A més a més, els escassos errors de l'incunable, que hem esmenat i indicat en l'aparat textual, denoten el nivell de supervisió i correcció del text del *Segon* per part de Corella.

II. Joan Roís de Corella, literat i escriptor

En el sentit de curador de textos i impulsor de la cultura, és remarcable la participació de Joan Roís de Corella en nombrosos projectes editorials del darrer terç del segle XV al Regne de València. Hagiografies com la de Maria Magdalena (València, Lambert Palmart, 1483), la seua vinculació a la publicació del *Primer del Crestià* (València, Lambert Palmart, 1483), de Francesc Eiximenis, o la redacció de diferents tractats de caràcter

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

teològic no conservats,⁶ mostren la rellevància i la proximitat al món llibresc i culte del període incunable per part del nostre escriptor. En el *Segon del Cartoixà*, no són poques les imatges afegides per Corella quant al text ludolfí, que remetent a aquest gust del lletraferit valencià per la cultura escrita, derivada de la impremta com a tecnologia al servei d'una cosmovisió certament teològica:

[referint-se a la Verge Maria] Com se podia fer no legís lo libre que dins lo seu estudi tenia?
(II, fol. 56a)

[...] qui fon Maria, que dins lo seu cor hi en lo archiu de la sua pensa conserva tots los teus misteris, conferint les velles Scribtures ab los teus evangèlichs actes (II, fol. 57b)

Així mateix, com assenyala Ferrando (2013: 650), la fama literària de Joan Roís de Corella era notable a la fi de la seua vida i el seu renom provenia de les poesies amoroses, tal com s'explicita en l'obra de Jaume Gassull (1496) *Lo somni de Joan Joan*, on una de les dones que participen en aquest debat literari, coneixedora del *Psalteri* i del *Tirant*, és referida de la següent manera: “Diga-us-ho ella, / que del senyor mossèn Corella / llig los més dies / totes les seues poesies”. Però no sols la coneixença de Roís de Corella es devia a la seua condició de poeta. També era conegut pels seus coneixements teològics, com es deriva de la requesta poètica que li adreça Mossén Fenollar sobre els orígens de la “imperfecció humana”: “A vós, senyor mossén Corella, cerca / mon esperit li demostreu la causa / ni què fa fer ma volentat enterca; / puix tant en vós la Teulegia pausa.” (ROÍS DE CORELLA, 2014, 319)

Sens dubte, Cristòfol Cofman, impressor d'origen alemany ubicat a la València de la fi del quatre-cents, degué copsar la consideració –social i literària– de què gaudia Roís de Corella entre els seus conciutadans. El *Segon del Cartoixà* ocuparia una posició especial en el seu catàleg d'impressions per tal com fou un dels primers treballs que eixiren de les seues premses.

Algunes de les particularitats d'aquest impressor i les innovacions que va emprar, com ara l'ús de gravats i el maneig de diferents tintes en els seus treballs o la diversitat i la visió comercial de les obres que imprimia es poden observar en l'edició il·lustrada del

⁶ L'estudi de Josep Lluís Martos (2008) analitza les dades del context literari de Roís de Corella per remetre a diverses fonts on trobar “petjades” de la literatura perduda del nostre autor: els cançoners i els catàlegs de bibliòfils, entre altres. Per la seua temàtica religiosa, hem de destacar les al·lusions a les obres de Corella no conservades com són el *Tractat de la Concepció de la sacratíssima Verge Maria Mare de Déu* i una obra sobre *Lo Passis*. De manera més recent i concreta, ha editat un fragment d'un text perdut i en mal estat de Joan Roís de Corella, la *Suplicació de natura humana* (MARTOS, 2016).

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

Repertorio de los tiempos, d'Andrés de Li, que va imprimir el 1501. Segons Romero Lucas (2005: 1417) aquesta és la primera obra impresa en castellà en la seua totalitat a València, amb la qual Cofman se sumava al mercat editorial en aquesta llengua. En una mostra d'un nou model d'impressor amatent als nous gustos estètics i comercials que s'estava desenvolupant en aquest període, Cofman no sols fou l'editor literari de l'obra, sinó que també costejà l'edició del *Repertorio*, com s'indica en el colofó d'aquest llibre.

III. Joan Roís de Corella, mestre i teòleg

En un altre ordre de coses, caldria preguntar-se quines són les coordenades teològiques i culturals on hem d'inscriure el *Cartoixà* de Joan Roís de Corella i com condicionen aquesta obra.

La *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, text origen de la traducció del *Cartoixà*, s'inscriu en la *devotio moderna*, aquell corrent espiritual que cerca l'apropament de l'ésser humà a la divinitat, així com la compassió i la caritat a partir de la contemplació dels fets de la vida i mort de Crist. El mecanisme que mou a la pietat, a la contrició en definitiva, es basa en l'observança i la contemplació dels relats evangèlics, que són els elements centrals.

Aquest seria, doncs, l'objectiu de les obres inspirades en aquesta manera d'entendre l'espiritualitat cristiana. Sobre el funcionament d'aquest procés en l'*Arbor vitae crucifixae Jesu*, d'Ubertí de Casale, obra bàsica de la *devotio moderna*, i la seua relació amb la *Vita Christi* de Sor Isabel de Villena, contemporània de la de Roís de Corella, Albert Hauf (1990: 333) assenyala que:

Contemplar (...) consistiria a usar la nostra imaginació per a "dilatar" o "distendre" devotament una idea, aprofitant sense traves totes les possibles associacions i estímuls que aquesta idea evoqui en la nostra ment, estímuls que, en la mesura que produeixen l'efecte desitjat, es consideren inspirats per Déu. Així, es pretén d'intuir els misteris inaccessibles al nostre enteniment tensant al màxim les anomenades potències de l'ànima.

Observem, doncs, una proposta programàtica basada en la contemplació devota i pietosa que parteix dels fets de la vida, passió i mort de Jesucrist; s'adopta un punt de vista cristocèntric propi de l'espiritualitat medieval.

La *Vita Christi* recull aquests postulats teològics que el nostre autor "tradueix" des dels seus coneixements de teòleg. Una condició de savi en qüestions divines que Corella exercí com a predicador, estudiós dels textos bíblics i mestre de teologia. A tall d'exemple d'aquests sabers remetem a la seua participació en l'edició del *Psalteri*

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

(Venècia, 1490)⁷ i, uns anys abans, en la revisió de la traducció de la denominada “Bíblia valenciana”, publicada el 1478 i atribuïda a Bonifaci Ferrer.⁸

Fins i tot, aquesta condició de mestre en sacra teologia se'ns mostra en el *Segon del Cartoixà*, en un breu text afegit per Corella respecte al corresponent llatí de la *Vita*. Es tracta d'una al·lusió a la vestimenta que caracteritzava els mestres en teologia a l'època del nostre escriptor, i que suposem que aquest vestiria: “que axí com és lo barret ab lo floch blanch insígnia de mestre en theologia, axí la verga era insígnia en la ley dels doctors e mestres” (II, f. 23d). Aquesta peça de vestir l'identificaria entre els seus coetanis amb una determinada autoritat, si més no teològica i religiosa, i evidenciaria una mostra d'autopercepció per part de Corella, en un exemple visual i recognoscible dels símbols de l'autoritat teològica. És també un dels pocs elements autobiogràfics referits a Corella que trobem en el *Cartoixà*.

En relació a aquest aspecte, de la condició de Joan Roís de Corella com a mestre, fóra una hipòtesi viable el fet de plantejar que els diferents volums de l'obra cartoixana hagueren estat materials per a les lliçons que Corella pogués impartir als seus seguidors sobre teologia, materials que el nostre autor degué conèixer ja en la seua etapa de formació teològica, unes dècades prèvies a la publicació d'aquesta magna obra. També, es podria considerar el fet que part dels materials i continguts, de caràcter oral o escrit, fets servir per a la prèdica i la docència per Corella, serviren de base per a la modulació, amplificació i incorporació de determinats fragments en llur traducció de la *Vita Christi*.

En definitiva, el que traspua en el *Cartoixà*, és la voluntat allixonadora que es pot detectar en el caràcter de tota l'obra corellana. La literatura i els seus mecanismes de creació s'articulen amb els continguts i els referents teològics, morals. D'aquesta manera, amb els coneixements de Corella i l'experiència vital i social adquirida, el *Cartoixà* s'aniria fent cada cop més personal.

⁷ A banda de l'edició del *Psalteri* de Roís de Corella feta per Antoni López Quiles i Vicent Ribes (1985), hem de destacar l'edició crítica elaborada per Josep Lluís Martos (2013) que fixa el text i s'acompanya d'un estudi previ que l'analitza i aporta les claus per a la seua interpretació dins l'obra corellana.

⁸ Com va indicar Jordi Ventura (1993: 29), podem conèixer la participació de Roís de Corella en la revisió de la “Bíblia valenciana” a partir de la confessió de Daniel Vives en el procés inquisitorial contra aquest sobre la publicació de la traducció valenciana de la *Bíblia*, atés que tant Corella com el bisbe Jaume Peres l'havien assessorat sobre determinades solucions en la traducció: “E dix: que mestre Borrell, contra la opinió del bisbe mestre Jaume Pérez y de mestre Corella, ho féu dexar axí a ell confessant. Y perquè ell fehia rahons, e que devia dir “Salvador meu”, dix lo dit mestre Borrell que curàs d'ell, que quan fos mester lo dit mestre Borrell ne donaria rahó.”

IV. Operacions de traducció en el *Segon del Cartoixà*: la figura de Joan el Baptista com a paradigma de sentit

Si ens centrem ara en el contingut del fets de la vida de Jesucrist presents en el *Segon del Cartoixà*, aquest volum conté els capítols sobre episodis evangèlics relatius a la predicació de Jesús i els miracles que efectuà abans de la seua entrada a Jerusalem, així com determinades paràboles que recullen els evangelis, que ja es trobaven en l'obra de Ludolf de Saxònia.

A un d'aquests capítols del *Segon*, el XXV, que tracta de la decapitació de Joan el Baptista per part d'Herodes, podem trobar, quant al text llatí corresponent de la *Vita*, una mostra diversa d'omissions, amplificacions, incorporacions i manteniment de determinats fragments dels darrers subcapítols (del 7 al 10), que, alhora, resten sintetitzats a bastament.

Així, tal com ocorre en la resta del volum, l'abundància de canvis vers el text llatí indica que es pretenia cercar un sentit particular en el conjunt de l'obra, o que, si més no, hi ha una intervenció motivada per part de Corella, que pot tenir bases teològiques o culturals. En aquest cas, considerem que la figura de Joan el Baptista com a precursor de Jesús és l'element que justificaria aquestes operacions que afecten el personatge evangèlic en el *Cartoixà*. Joan el Baptista és una figura clau en aquest projecte com a anticipador de Crist i la seua passió. Representa el baptisme, que implica el pas del Vell testament al Nou testament i, en conseqüència, de la possible vinculació amb els conversos jueus als qui es podria adreçar el llibre.⁹

Ens centrem ara en aquest personatge evangèlic com a paradigma de les opcions de traducció de la *Vita* al *Segon del Cartoixà* i del sentit que se'n deriva.

En primer lloc, l'exemple que ara presentem és un fragment afegit per Corella al *Segon* quant al text llatí i substituïa una citació atribuïda a sant Hilari en *VC*, 243a. Notem com el Baptista se'ns mostra en primera persona, de manera directa, en una mostra de

⁹ Una panoràmica de la presència i el tractament dels jueus i dels conversos a la Corona d'Aragó es pot trobar en el monogràfic *Jueus, conversos, Inquisició. Una convivència frustrada*, coordinat per Ferran Garcia-Oliver (2012). També, el treball de José Mª Cruselles (2014), sobre l'arribada de la primera Inquisició a València el 1481, permet entreveure les tensions socials i teològiques amb els grups d'antics jueus, ara conversos, per tal com mantenien determinades pràctiques judaïtzants i, alhora, sovint se'ls acusava d'heretgia.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

modulació, és a dir, de la transformació o presentació d'un text en primera persona, un exercici clàssic en l'aprenentatge de la llengua llatina:

Yo us he criat perquè d'ell fóseu dexebles, del vostre cor he adobat les meches perquè ell encenga la sua lum en vosaltres. No só yo la lum, mas testimoni de aquella. Yo só entorcha que ell, lum hi resplendor de la lum eterna, me ha encesa per fer lum a vosaltres, que trobàseu lo camí que a la sua lum vinguéu; mirareu la sua presència, los miracles e doctrina, hi creureu hi conexereu que ell, hi no altre, és lo Messies. (II, f. 37d)¹⁰

Es destaca la natura messiànica de Jesús i se'ns presenta al Baptista com una “entorxa” precursora de la llum de Jesucrist i de la fe en ell per part dels cristians. Amb aquest mateix sentit, d'anticipador de la llum, Corella incorpora de nou al *Cartoixà* un fragment respecte a *VC*, 246a que, a banda, caracteritza la “Ley vella” com la nit prèvia al dia que és Jesús i el cristianisme. Joan el Baptista és ara l'estel de l'alba, Venus, que apareix de manera quasi simultània amb el Sol, que és Crist:

Les steles en sos moviments denuncien que après de la nit deu venir lo dia hi la stela Sperus, que stel de l'alba's nomena, més propinquè que les altres promet lo dia hi no desapareix fins que la lum clara's mostra. Tots los profetes en la nit de la Ley vella la venguda del sol Déu Jesús prometien, però la stela de l'alba, Joan Babtista, aparegué ensemps ab lo dia. (II, f. 40b)

Amb la incorporació d'aquests fragments, Corella destaca en la seua obra un personatge com el Baptista, d'origen i vinculació jueva, que té la funció de pont entre la “foscor” de l'Antic testament i la “llum” que representa la vinguda del Messies per als cristians.¹¹ En conseqüència les referències a la figura del Baptista impliquen el principi cristològic d'interpretació de l'Antic testament, del qual cap cristià no pot prescindir-ne i que funciona en base a l'esquema “promesa” (AT: profetes) – “compliment” (NT: arribada del Messies). El Baptista, per tant, possibilita una lectura cristològica de l'Antic Testament i destaca la centralitat de la figura de Jesucrist en el Nou Testament (PUIG, 2014: 160-161).

A banda de les modulacions i les incorporacions de textos al *Cartoixà*, atendrem ara a les retoricacions sobre aquest personatge evangèlic. Es tracta d'aquells canvis quant a la *Vita*

¹⁰ Notem la relació d'aquest fragment del *Segon* amb Jn 5, 35, d'on sembla que es deriva: “Joan era la llàntia encesa i resplendent, i vosaltres us vau deixar entusiasmar un cert temps per la seua claror.”

¹¹ En aquest sentit, sobre la continuïtat i semblança entre Joan el Baptista i Jesucrist, tenint en compte els paral·lelismes fenomenològics entre ambdós predicadors i el seu origen comú com a jueus, destaquem el treball de Fernando Bermejo (2010).

Christi, que cerquen embellir el sentit del text, tot emprant la literatura com a eina catequètica. Tot seguit, oferim un exemple d'aquestes operacions referides al Baptista, que se'ns presenta mostrant a Crist amb el dit índex, amb l'ús d'un recurs retòric com és la gradació (“pintures, ymatges e figures”).¹² S'observa un llenguatge pictòric i suggeridor, propi de l'estil corellà, amb l'objectiu de seduir per la via imaginativa el receptor del seu text:

Taula 1. Acarament textos *Vita Christi* i *Segon del Cartoixà*

<i>Vita Christi</i> , Ludolf de Saxònia	<i>Segon del Cartoixà</i> , Joan Roís de Corella
Deinde subditur, omnes enim Prophetæ et Lex, quæ erant de Christo venturo, duraverunt usque ad Joannem, id est usque ad tempus Joannis, et etiam Christi: quia Christus et Joannes fuerunt quasi contemporanei, ex tunc enim cessaverunt legalia et prophetica. Ubi Christi tempus ostenditur, ut quem illi venturum esse dixerunt, Joannes venisse ostenderet. (<i>VC</i> , 247b)	E tornant a les evangèliques paraules, diu lo Senyor: «Tots los prophetes la Ley e les sues cerimònies han durat fins a Johan Babtista», perquè tota la Ley e les profecies eren del Rey e per lo rey Messies, <i>lo qual Joan ab lo dit mostrà als pobles: {41c} pintures, ymatges e figures eren; raó era que cessassen mostrant aquell qui figuraven.</i> (II, f. 41bc)

Amb la mateixa finalitat, retòrica, Roís de Corella elabora i afig al *Segon* alguns epítets i metàfores referides al Baptista, com les que segueixen:

¹² Són freqüents les mostres d'iconografia medieval dedicades al Baptista; per la seua doble condició de darrer profeta i, alhora, protomàrtir del cristianisme, sol aparèixer en més d'una escena en els retaules de l'època, per tal com representa l'Antic Testament i el Nou (VILAPLANA, 1995: 394). Una mostra d'un retaule amb aquestes característiques s'atribueix al florentí Gherardo Starnina, documentat a València entre 1395 i 1401. Fou encarregat per Fra Bonifaci Ferrer quan ingressà al monestir cartoixà de Portaceli (València). Al voltant d'una escena de la Crucifixió, entre altres, n'hi ha dues del degollament del Baptista i del bateig de Jesús. El retaule es troba al Museu de Belles Arts Sant Pius V de València, amb el número d'inventari 246. Es pot accedir a la imatge i a la seua descripció des del web: <https://goo.gl/f82Xie>.

Taula 2. Epítets i metàfores atribuïts a sant Joan el Baptista en el *Segon del Cartoixà* i relació amb la *Vita Christi*

<i>Vita Christi</i>	<i>Segon del Cartoixà</i>
incipiunt Joannes et Christus, et discipuli ejus (VC, 223a).	del precursor bapista del Senyor e dels apòstols (II, f. 22c.)
No apareix en VC, 245b, afegit.	axí com a camarlench prop lo Rey (II, f. 40b)
sponsae praeparator (VC, 248a).	preparador, majordom hi camarlench de les divines sposalles (II, f. 41a)
No apareix en VC, 290a, afegit.	arauc hi rey de armes (II, f. 73c)
stola virtutum, magisterium vitae (VC, 290a).	Joan, scola de heroyques virtuts (II, f. 73c)
fidei disciplina (VC, 290a).	de tota santedat retaule (II, f. 73c)
igitur Joannes (VC, 290b).	lo gloriós Baptista (II, f. 74a)

Així, en el cas dels epítets i metàfores sobre el Baptista exposats en les línies prèvies, en detectem alguns com “camarlench”, “rey d’armes”, “scola d’heroyques virtuts” o “de tota santedat retaule”, que tenen la funció d’aportar referents concrets que caracteritzen el sant i aporten un sentit pròxim als receptors del text. La condició simbòlica d’aquest personatge evangèlic era coneguda pel receptor de l’edat mitjana, atés que el Baptista era qualificat com a “precursor” de Crist de manera general, ja fos tant en els textos de la patristica com en els reculls homilètics medievals.

El caràcter simbòlic que té Joan el Baptista per a la religió cristiana és remarcable. La capacitat d’aquesta figura per a associar-se a determinats significats és encara més intensa si tenim en compte que se’ns presenta en l’edat mitjana, una època en què l’ús del símbol és un dels trets que més identifiquen aquesta etapa de la nostra cultura. Subratllem la condició simbòlica de l’edat mitjana, tot apel·lant a l’origen etimològic del terme *symbolon*, que segons Jacques Le Goff (1999: 297-298) representa la unió entre un element, fet paraula, i el seu significat compartit. Així, el llenguatge, especialment el literari, el retoricat, serà l’element amb què el símbol es construirà i prendrà forma; es propiciarà, doncs, vincular un referent amb el seu significat simbòlic, perquè anomenar una cosa ja implicava explicar-la, donar-li sentit en una relació unívoca i creadora de significat.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

En especial, la figura del Baptista, servia de pont entre l'Antic Testament i el Nou, entre la llei judaica i l'evangèlica, com s'ha dit, aspecte que esdevenia clau en el convuls context del darrer terç del segle XV, en què els jueus o les pràctiques judaïtzants es trobaven sota sospita pública.

Amb l'ús d'aquests recursos, notem com Roís de Corella fa servir el que Miquel Dolç (1994: 84), tot partint dels paradigmes clàssics de les metàfores i epítets i del seu estudi en les narracions mitològiques de Corella i *Lo somni* de Bernat Metge, anomena "metàfores expressives o ornamentals". Aquestes consisteixen en fer ús de substantius que canvien el referent concret per un d'abstracte, amb una nova condició que afecta el significat simbòlic del referent. D'aquesta manera, observem com el nostre lletraferit aporta una nova significació a la figura del Baptista, tot usant un símbol poètic com és la metàfora amb referents coetanis i propers als receptors del seu text.

A banda d'aquestes accions de traducció d'abast limitat, però no menys importants pel que fa al resultat d'aquesta i de l'obra en general, també hi ha en el *Segon* diferents operacions de traducció més àmplies, adés esmentades, que afecten el contingut i l'estructura del text de la *Vita*. Tant l'ús dels recursos que possibilita el llenguatge literari –simbòlic, connotatiu– com les operacions que afecten al contingut (omissions, resums, modulacions o amplificacions, entre d'altres), mostren una voluntat d'adequació a un públic específic, el dels conversos, que necessitava models i referents de la pròpia tradició jueva que els permetés assumir de manera plena els postulats del cristianisme, a base de penitència: en definitiva, l'instrument per a la conversió sincera i completa.

De qualsevol manera, l'operació de Corella consisteix en prendre aquesta potencialitat teològica i espiritual del Baptista per intensificar i evocar la figura de Crist i la seua passió; en conclusió, el resultat matisa de manera personal i amb uns objectius concrets el *Cartoixà*.

Notem, doncs, arran l'anàlisi de la figura de Joan el Baptista en el *Segon*, la doble condició de teòleg i literat de Joan Roís de Corella, que s'articulava en base a uns continguts religiosos i a l'assoliment d'unes fonts que havia incorporat al seu quefer teològic, juntament amb una manera amb què articular i posar a l'abast aquest repertori, de manera devota i catequètica, en el context social on hi visqué: en conseqüència, notem com Corella fou capaç de vincular hàbilment un "què" –teològic, doctrinal– amb un "com" –un discurs propi, catequètic, amb el segell del seu elegant "estil artitzat".

Conclusions

Així, per acabar, si partiem del fet que el *Cartoixà* s'havia considerat en l'àmbit d'una traducció bastant aproximada o literal respecte a l'original llatí del qual provenia, alhora, també hi havia indicis que en remarcaven altres característiques i l'apropaven al que podria qualificar-se com una versió amb caràcter propi, motivada per la condició de l'escriptor, qui va saber adaptar la seua obra a les circumstàncies del seu temps. De manera general, arran l'acarament entre el text de Ludolf de Saxònia i el de Joan Roís de Corella, considerem que hem de situar el *Cartoixà* i el *Segon*, en aquest cas, més prop d'una versió amb caràcter propi que no d'una traducció literal, encara que fos “ad sensum”.

L'anàlisi del significat simbòlic de la figura de Joan el Baptista en el *Segon del Cartoixà* ens ha permés caracteritzar la traducció particular que elabora Roís de Corella de la *Vita*. El paper de precursor de Crist i el que implica en el pas de l'Antic Testament al Nou és aprofitat pel lletraferit valencià per al seu projecte catequètic. A partir dels exemples plantejats, hem volgut destacar l'ús intencionat dels diversos recursos que ofereix el llenguatge, de manera especial els de caràcter retòric, que embelleixen el text i el retoriquen. D'aquesta manera, podem determinar que Corella va saber assumir el cabdal de coneixement que implicava una obra com la *Vita Christi* i la va “arromançar” –tot fent ús dels recursos del llenguatge i de la nostra llengua en particular– per als lectors coetanis, d'una manera àmplia, complexa i particular.

Podem concloure que el *Cartoixà* en el seu conjunt, així doncs, suposa la culminació d'un saber fer teològic, lingüísticoliterari i social; tres aspectes que bé defineixen la posició de Joan Roís de Corella: com a mestre i teòleg, com a escriptor i, també, com a personatge públic de la València del quatre-cents.

Bibliografia

- BERMEJO, Fernando. Juan el Bautista y Jesús de Nazareth en el judaísmo del Segundo Templo: paralelismos fenomenológicos y diferencias implausibles. *Ilu. Revista de Ciencias de las Religiones*, 15, pp. 27-56, 2010.
- CRUSELLES, José María. Llegan los inquisidores. Los primeros momentos del tribunal valenciano del Santo Oficio, en *Joan Roís de Corella i el seu temps*. València: Institució Alfons el Magnànim, pp. 109-136, 2014.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

- DOLÇ, Miquel. Metàfores clàssiques en Bernat Metge i Roís de Corella. *Estudis de crítica literària. De Ramon Llull a Bartomeu Rosselló-Pòrcel*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 81-112, 1994.
- FERRANDO, Antoni. Sobre una etiqueta historiogràfica de la literatura catalana: la valenciana prosa, en *Caplletra*, 15, pp. 11-30, 1993.
– Les relacions literàries de Joan Roís de Corella, en *Afers*, 76, pp. 635-660, 2013.
- FURIÓ VAYÀ, Joan Maria. *El Terç del Cartoixà de Joan Roís de Corella. Edició i estudi*. Tesi doctoral inèdita, 2016.
- GARCIA-OLIVER, Ferran (coord.). *Jueus, conversos, Inquisició. Una convivència frustrada*, en *Afers*, 73, 2012.
- GARCÍA PERIS, Vicent. *La traducció corellana de la Vita Christi de Ludolf de Saxònia. Edició crítica i estudi traductològic del llibre Primer, València, 1496*. Tesi doctoral inèdita, 2015.
- HAUF I VALLS, Albert G. *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena: aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*. València, Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.
- LE GOFF, Jacques. *La civilización del Occidente medieval*. Barcelona: Paidós, 1999 [1a ed. 1964].
- MARTINES, Vicent. *L'edició filològica de textos*. València: Publicacions de la Universitat de València, 1999.
- MARTOS, Josep Lluís. La literatura perduda de Joan Roís de Corella: les fonts, en *Caplletra*, 44, pp. 93-112, 2008.
– La Suplicació de natura humana de Joan Roís de Corella: fragmentos recuperados de una obra perdida, en *Cultura neolatina*, Anno 76, Fasc 1-2, pp. 165-201, 2016.
- PUIG I TÀRRECH, Armand. L'hermenèutica de l'Escriptura. Estudi de la "Dei Verbum" 12, *Revista Catalana de Teologia, Vol. 39, 1*, pp. 153-197, 2014.
- ROÍS DE CORELLA, Joan. Ramon MIQUEL I PLANAS (ed.). *Obres de Joan Roís de Corella*. Barcelona: Casa Miquel-Rius, 1913.
– Antoni LÓPEZ QUILES i Vicent RIBES (eds.). *Psalteri*. Barcelons: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.
– Josep Lluís MARTOS (ed.). *Psalteri*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2013.
– Vicent Josep ESCARTÍ (ed.). *Obra completa*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2014.
- ROMERO LUCAS, Diego. La traducció valenciana de las *Meditationes Vitae Christi* del cartujano Ludolfo de Sajonia: las primeras ediciones valencianas impresas. *Quaderns de Filologia. Estudis literaris*, 8, pp. 299-314, 2003.
– El grabado en los incunables valencianos. *Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, Vol. III. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pp. 1405-1420, 2005.
- SANCHIS SIVERA, Josep. *Estudis d'història cultural*. València, Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- SAXÒNIA, Ludolf de. Louis-Marie RIGOLLOT (ed.). *Vita Jesu Christi: Ex evangelio et approbata ab Ecclesia catholica doctoribus sedule collecta*. París: Víctor Palmé, 1865.
- SORIANO, Lourdes, AVENOZA, Gemma i LAMARCA, Montserrat. Ludolfo de Sajonia, *Terç del Cartoixà* (València, ca. 1495). Un nuevo ejemplar de la edición incunable, *Gutenberg Jahrbuch*, pp. 77-89, 2007.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 6 (2017/2)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2017/ISSN 1676-5818

- VENTURA, Jordi. *La Bíblia valenciana; recuperació de la història d'un incunable en català*. Barcelona: Curial, 1993.
- VILAPLANA, David. Iconografía de los santos Juanes en el arte valenciano. *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 45 pp. 393-412, 1995.